

درس گفتارهایی درباره:

تاریخ تفسیر قرآن کریم

دکتر احمد باکتنی

تنظیم و ویرایش:

محمد جانی پور

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی ۶۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق (ع)

درس گفتارهایی درباره: تاریخ تفسیر قرآن کریم ■ دکتر احمد پاکتچی ■ تنظیم و ویرایش:
محمد جانی پور ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ نمایه‌سازی: رضا دیبا ■ چاپ اول: ۱۳۹۲
قیمت: ۱۰۰.۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه ■ چاپ و صحافی: هوشنگی
■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۵۵-۹
همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: پاکتچی، احمد ۱۳۲۲ -
عنوان و نام پدیدآور: تاریخ تفسیر قرآن کریم/ احمد پاکتچی؛ تنظیم و ویرایش محمد
جانی پور.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری: ۳۶۸ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۵۵-۹
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۳۶۱-۳۶۶.
یادداشت: نمایه.
موضوع: تفاسیر — تاریخ و نقد
موضوع: تفاسیر
شناسه افزوده: جانی پور، محمد ۱۳۶۱ - ویر. ■ استار
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
رده بندی کنگره: ۹۲BP/۲۲ت ۱۳۹۱
رده بندی دیویی: ۱۹/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۱-۶۱۸

فهرست مطالب

.....	سخن ناشر	۱۵
.....	مقدمه	۱۷
.....	پیشگفتار	۱۹
.....	فصل ۱. حیتی تاریخ	۲۳
.....	مقدمه	۲۳
.....	۱. دیدگاه سرگذشتی و تاریخی به وقایع	۲۵
.....	۲. روابط بین جریان‌ها و وقایع	۲۷
.....	۳. رابطه بین سیستم‌ها	۲۸
.....	۴. مفهوم تغییر بحرانی	۲۹
.....	فصل ۲. حیتی تفسیر	۳۱
.....	۱. عناصر تفسیر	۳۱
.....	۱-۱. تفاوت ماهوی قرآن و حدیث	۳۴
.....	۲. عناصر زبان‌شناختی	۳۵
.....	۱-۲. روابط بینامتنی	۳۷
.....	۲-۲. بافت کلام	۴۲
.....	۲-۳. فاصله تاریخی	۴۳
.....	۲-۴. فاصله گفتمانی	۴۶
.....	۳. خوانش یا تفسیر	۴۹
.....	۴. فرایند تفسیر	۵۱

۵۱	۱-۴. تفاسیر تحلیلی
۵۳	۲-۴. تفاسیر توسعه‌ای
۵۷	۵. تأویل یا تفسیر
۵۹	۶. تفسیر در حوزه ادیان دیگر
۶۳	فصل ۳. جایگاه تفسیر در سنت مجری
۶۳	۱. ضرورت تفسیر در قرن اول
۶۴	۱-۱. اختلاف زبان بین اعراب شمالی
۶۶	۲-۱. اختلاف زبان بین اعراب جنوبی و شمالی
۶۸	۳-۱. حضور موالیان در جهان اسلام
۷۰	۲. ارتباط با اهل کتاب
۷۱	۱-۲. قبل از فتوحات
۷۲	۱-۱-۲. مسیحیان عربستان
۷۳	۲-۱-۲. یهودیان عربستان
۷۶	۲-۲. بعد از فتوحات
۷۷	۳. گروه‌های مخالف و موافق تفسیر
۷۸	۱-۳. اختلاف میان کبار و صغار صحابه
۷۸	۲-۳. اختلاف میان صغار صحابه
۸۱	۳-۳. نقش قراء صحابه در مخالفت با تفسیر
۸۳	۴-۳. نیاز به تفسیر در دوره تابعین
۸۷	۱-۴-۳. نمونه‌ای از مخالفت با تفسیر در دوره تابعین
۸۹	۲-۴-۳. توسعه طلبی بوم‌ها
۹۱	فصل ۴. جریان تدوین تفسیر در سده‌های ۲ و ۳ هجری
۹۱	۱. ویژگی‌های این دو قرن
۹۳	۲. تفسیر در حوزه اهل سنت
۹۳	۱-۲. تفاسیر کلامی
۹۴	۲-۲. تفاسیر فقهی
۹۵	۳-۲. تفاسیر روایی

۴-۲. تفاسیر ادبی	۹۶
۵-۲. جوامع تفسیری	۹۷
۳. ویژگی تفاسیر این دوره	۱۰۱
۱-۳. جامعیت	۱۰۱
۲-۳. ایرانی بودن	۱۰۳
۴. تفسیر در حوزه تشیع	۱۰۳
۱-۴. تفاسیر قرن ۲هـ	۱۰۳
۲-۴. تفاسیر قرن ۳هـ	۱۰۵
فصل ۵. کارکردهای تفسیر سده‌های متقدم هجری	۱۰۹
مقدمه	۱۰۹
۱. کارکردهای آموزشی تفسیر	۱۱۰
۱-۲. کارکردهای استنادی	۱۱۰
۲-۲. کارکردهای توسعه‌ای	۱۱۲
۲. ضرورت شکل‌گیری فرا زبان تفسیر	۱۱۴
۳. پیدایش علم تفسیر	۱۱۹
۴. کارکردهای عمومی تفسیر	۱۲۳
۱-۴. شکل‌گیری پدیده قصص و وعظ	۱۲۳
۲-۴. شکل‌گیری تفاسیر واعظانه	۱۲۷
فصل ۶. تفسیر سده‌های ۵ و ۶ هجری	۱۳۱
۱. مقدمه	۱۳۱
۱-۱. مفهوم ارتباط منطقی و فرهنگی	۱۳۱
۱-۱-۱. جریان مطوعه	۱۳۵
۲-۱. مفهوم تقابل منطقی و فرهنگی	۱۳۶
۳-۱. شرایط سیاسی-اجتماعی قرن‌های ۵ و ۶هـ	۱۳۸
۲. جابجایی فرهنگی در مناطق پیرامونی جهان اسلام	۱۴۱
۳. تأثیرپذیری جهان اسلام از جهان مسیحیت	۱۴۲
۱-۳. شکل‌گیری مکتب غزالیه	۱۴۶

فصل ۷. تفسیر سده‌های میانه‌جری ۱۴۹

۱. جریان تدوین تفسیر از قرن ۷ تا ۱۰ هـ ۱۴۹
- ۱-۱. گرایش‌های تفسیری ۱۵۰
- ۲-۱. شکل‌گیری مکتب حله ۱۵۱
۲. جریان تدوین تفسیر از قرن ۱۰ تا ۱۲ هـ ۱۵۳
- ۱-۲. ظهور مجدد نقش دین در اقتدار سیاسی ۱۵۴
- ۲-۲. بازگشت به مطالعات دینی ۱۵۶
- ۳-۲. شکل‌گیری اندیشه‌های متفاوت ۱۵۷
- ۱-۳-۲. حکومت صفویه ۱۵۸
- ۲-۳-۲. جریان اخباریه ۱۵۹
- ۴-۲. شکل‌گیری تفاسیر موضوعی ۱۶۱

فصل ۸. جریان تفسیر سده‌های متأخر جری ۱۶۵

۱. زمینه‌های تحول در قرون متأخر ۱۶۵
۲. بررسی پیشینه ارتباط جهان اسلام با مسیحیت ۱۶۶
- ۱-۲. ارتباط با مسیحیت غربی ۱۶۶
- ۲-۲. ارتباط با مسیحیت شرقی ۱۶۹
- ۳-۲. تمایز مسیحیت غربی و شرقی ۱۷۰
- ۱-۳-۲. نظام روحانیت ۱۷۱
- ۲-۳-۲. برداشت متفاوت از کتاب مقدس ۱۷۲
- ۴-۲. تماس مجدد جهان اسلام با مسیحیت ۱۷۳
۳. تأثیرپذیری جهان اسلام از مسیحیت ۱۷۶

فصل ۹. زمینه‌های فرهنگی تفسیر در قرون متأخر (قرون ۱۰ تا ۱۳ ق) ۱۸۳

۱. ارتباط بیشتر جهان اسلام با جهان غرب ۱۸۳
۲. رشد دین‌گرایی در جهان اسلام ۱۸۶
۳. تقابل دینی در جهان اسلام ۱۸۷
۴. رشد جریان تصوف در جهان اسلام ۱۸۸
۵. شکل‌گیری گفتمان‌های جدید ۱۹۳

۱۹۹.....	۶. دوام تفسیر واعظانه.....
۲۰۱.....	۱-۶. تفاسیر واعظانه در حوزه تشیع.....
۲۰۴.....	۲-۶. خصوصیات کلی تفاسیر واعظانه.....
۲۰۴.....	۱-۲-۶. آموزشی بودن.....
۲۰۵.....	۲-۲-۶. جایگاه داشتن.....
۲۰۵.....	۳-۲-۶. کثرت پند و اندرز.....
۲۰۶.....	۳-۶. انواع تفاسیر واعظانه.....
۲۰۸.....	۷. دوام تفسیر ماثور.....
۲۰۹.....	۱-۷. دلایل رشد تفاسیر ماثور.....
۲۰۹.....	۱-۱-۷. پر رنگ شدن تمایزهای مذهبی شیعه و اهل سنت.....
۲۱۰.....	۲-۱-۷. تغییر گفتمان سده‌های متأخر و پاسخگویی به پرسش‌های تازه.....
۲۱۰.....	۳-۱-۷. گریز از عقل‌گرایی و رشد نص‌گرایی.....
۲۱۲.....	۱-۳-۱-۷. جریان اخباریه.....
۲۱۲.....	۸. دوام تفاسیر فلسفی.....
۲۱۵.....	۹. دوام تفاسیر عرفانی.....
۲۱۵.....	۱-۹. تفاسیر عرفانی در قرن‌های ۱۰ تا ۱۲هـ.....
۲۱۶.....	۲-۹. تفاسیر عرفانی در قرن ۱۳هـ.....
۲۱۷.....	۱-۲-۹. گرایش عرفان کلاسیک.....
۲۱۹.....	۲-۲-۹. گرایش عرفان غیر کلاسیک.....
۲۲۵.....	فصل ۱۰. جریان تدوین تفسیر در عصر جدید.....
۲۲۵.....	مقدمه.....
۲۲۷.....	۱. مقطع اول: تعادل بین جریان‌های غرب‌گرا و اسلام‌گرا.....
۲۲۸.....	۲. مقطع دوم: قوت گرفتن جریان‌های اسلام‌گرا نسبت به غرب‌گرا.....
۲۲۹.....	۱-۲. تأثیرات جنگ جهانی دوم در جهان اسلام.....
۲۳۰.....	۲-۲. تأثیرات جنگ جهانی دوم در غرب.....
۲۳۲.....	۳. مقطع سوم: جریان انقلاب اسلامی.....
۲۳۳.....	۱-۳. شکل‌گیری تفاسیر علمی.....
۲۳۶.....	۲-۳. شکل‌گیری تفاسیر اجتماعی.....

۲۳۸	۳-۳. جنبش‌های اصلاح طلبی در جهان اسلام.....
۲۳۹	۳-۳-۱. تجدد طلبان.....
۲۴۰	۳-۳-۲. اصلاح طلبان سیاسی.....
۲۴۱	۳-۳-۳. اصلاح طلبان دینی.....
۲۴۳	۳-۴. انشاد بر تفاسیر پیشین.....
۲۴۷	۴. شرایط یک تفسیر عالی از منظر شیخ محمد عبده.....
۲۴۷	۴-۱. فهم مفردات قرآن.....
۲۴۸	۴-۲. فهم سبک قرآن.....
۲۴۹	۴-۳. توجه به علم احوال بشر.....
۲۵۱	۴-۴. فهم جهان شمول بودن قرآن.....
۲۵۵	۴-۵. علم به سیره پیامبر ﷺ و صحابه.....
۲۵۷	فصل ۱۱. تفاسیر اجتماعی در عصر جدید
۲۵۷	مقدمه.....
۲۵۹	۱. ویژگی‌های تفاسیر اجتماعی در عصر جدید.....
۲۵۹	۱-۱. نقد تفاسیر پیشین.....
۲۵۹	۱-۲. توجه به حکمت تشریع آیات.....
۲۶۰	۱-۳. پرداختن به مسائل اجتماعی.....
۲۶۱	۲. گرایشهای تفسیر اجتماعی در جهان عرب.....
۲۶۲	۲-۱. گرایش سلفی.....
۲۶۶	۲-۲. گرایش محافظه کار و سنت پذیر.....
۲۶۸	۲-۳. گرایش ادبی.....
۲۷۰	۲-۴. گرایش‌های فرعی.....
۲۷۰	۳. جریان تفاسیر اجتماعی در ایران.....
۲۷۰	۳-۱. قبل از سال ۱۳۰۰ش.....
۲۷۱	۳-۱-۱. گرایش غرب گرایان غیر دینی.....
۲۷۱	۳-۱-۲. گرایش اصلاح طلبان اجتماعی.....
۲۷۲	۳-۱-۲-۱. اصلاح طلبان مفسر.....
۲۷۴	۳-۱-۲-۲. مفسران اصلاح طلب.....

۲۷۵	۳-۱-۳. گرایش دگراندیشان.....
۲۷۷	۳-۲. بعد از سال ۱۳۰۰ش.....
۲۷۹	۳-۲-۱. گرایش انتقادی.....
۲۸۰	۳-۲-۲. گرایش بومی سازی تفسیر.....
۲۸۰	۳-۲-۳. گرایش کاهش اختلافات مذهبی.....
۲۸۱	۳-۲-۴. گرایش ترجمه.....
۲۸۱	۳-۲-۵. گرایش عمومی سازی تفسیر.....
۲۸۳	فصل ۱۲. تفاسیر موضوعی در عصر جدید
۲۸۳	مقدمه.....
۲۸۴	۱. علل عدم شکل گیری تفاسیر موضوعی در قرون میانه.....
۲۸۴	۱-۱. عدم نیاز به تفاسیر موضوعی.....
۲۸۵	۱-۲. مخالفت با تفاسیر موضوعی.....
۲۸۶	۲. ویژگی تفاسیر موضوعی در عصر جدید.....
۲۸۷	۳. اشکالات تفاسیر موضوعی.....
۲۸۷	۳-۱. تقطیع آیات.....
۲۸۷	۳-۲. عدم فهم واژگان مرتبط.....
۲۸۸	۳-۳. عدم توجه به شأن نزول آیات.....
۲۸۹	۳-۴. عدم نزول قرآن به صورت موضوعی.....
۲۹۰	۳-۵. نداشتن گنج واژه.....
۲۹۲	۴. تفاسیر موضوعی در میان مستشرقین.....
۲۹۳	۵. تفاسیر موضوعی در میان مسلمانان.....
۲۹۵	فصل ۱۳. جریان پرنیز از تفسیر و کربز به تدبر
۲۹۵	مقدمه.....
۲۹۷	۱. ویژگی های تفاسیر تدبری در عصر حاضر.....
۲۹۷	۱-۱. گسست گرایی و بازگشت به بنیادها.....
۲۹۹	۱-۲. بالایش سنت های تفسیری گذشته.....
۳۰۱	۱-۳. بهره گیری از ساختار قرآنی.....

- ۴-۱. بهره‌گیری از مباحث زبان‌شناختی..... ۳۰۲
- ۱-۴-۱. گسترش جریان ادبی در مصر..... ۳۰۴
۲. مبانی جریان تدبرگرایی در تفسیر..... ۳۰۶
- ۱-۲. پیوست‌گرایی..... ۳۰۶
- ۲-۲. گسست‌گرایی..... ۳۰۹
۳. ملاحظات تدبرگرایی در تفسیر قرآن..... ۳۱۱
- ۱-۳. توجه به مبانی اولیه فهم قرآن..... ۳۱۱
- ۲-۳. توجه به روش..... ۳۱۱
- ۱-۲-۳. روش علمی..... ۳۱۲
- ۲-۲-۳. روش اشرافی..... ۳۱۳
- ۳-۲-۳. روش ترکیبی..... ۳۱۳

فصل ۱۴. ساختار و مبانی فهم جامع قرآن..... ۳۱۷

۱. ویژگی‌های خاص قرآن کریم..... ۳۱۷
- ۱-۱. تغییر و پراکندگی موضوعات..... ۳۱۷
- ۲-۱. تعارض ظاهری آیات..... ۳۱۸
- ۳-۱. وقوع نسخ در قرآن..... ۳۲۰
۲. مبانی تفسیر قرآن به قرآن..... ۳۲۱
- ۱-۲. تشخیص محورهای موضوعی..... ۳۲۲
- ۲-۲. تشخیص گروه‌های آیه‌ای..... ۳۲۳
- ۳-۲. تشخیص پیوندهای موضوعی..... ۳۲۴
- ۴-۲. تحلیل متن..... ۳۲۵

فصل ۱۵. مطالعات فزنیکی در تفسیر..... ۳۲۷

- مقدمه..... ۳۲۷
۱. مطالعات انسان‌شناسی..... ۳۲۸
- ۱-۱. مطالعات انسان‌شناسی در میان مستشرقین..... ۳۲۸
- ۲-۱. مطالعات انسان‌شناسی در میان مسلمانان..... ۳۳۱

۲. مطالعات زبان‌شناسی	۳۳۲
۲-۶۱. سطوح مختلف زبان	۳۳۴
۲-۷۴. نزول قرآن به زبان عربی	۳۳۵
جمع‌بندی	۳۳۹
منابع و مآخذ	۳۴۱
نمایه	۳۴۷

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 كَقَدِّ أَتَيْنَا دَاوُودَ وَ سُلَيْمَانَ عَلِمَاءَ قَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که ازسوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظریات تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متاثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهرمندی از نتایج آنهاست. ازاین منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام درواقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام باتوجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (ان شاء الله)

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه

مطالبی که در پیش‌روی خوانندگان گرامی قرار دارد، صورت پیاده شده از مجموعه دروسی است که با همین موضوع از سوی بنده ارائه شده است. با وجود آنکه تلاش دانشجویان و همکاران عزیز بنده در آماده‌سازی این مجموعه، درخور تقدیر است، اما به هر روی باید به تفاوت ماهوی که میان القای درس و تألیف وجود دارد، توجه داشت. در این باره هم باید به کم‌دقتی‌ها و خطاهایی اشاره کرد که به سبب ارائه شفاهی دروس، اجتناب‌ناپذیر است و هم به مطالب نگفته‌ای اشاره کرد که به سبب سطح مخاطبان درس و محدودیت وقت از بیان آن پرهیز شده است. البته همکاران در آماده‌سازی کوشش داشته‌اند تا حد ممکن هم از خطاها بکاهند و هم در سطح محدودی به مستندیابی مطالب بپردازند. در طی سال‌ها فعالیت آموزشی و پژوهشی، بسیار رخ داده است که درسی با عنوان یکسان، بارها و با تفاوتی در مطالب توسط اینجانب ارائه شود، ولی در پیاده‌سازی حاضر بر یکی از این دروس القا شده، یا تلفیق دو دوره تدریس بسنده شده است.

پوشیده نیست که اگر چنین درسنامه‌هایی با استقصای همه دروس القا شده و تجميع آنها فراهم آید، مستندیابی کامل درباره آن انجام شود، بخش‌هایی از مطالب گفته نشده در آن تدارک شود و نهایتاً به دیده تألیف نگریسته شده، یک دور با مسئولیت کامل مؤلف ویراست علمی شود، به‌صورت مطلوب نزدیکتر خواهد بود. این مسیری است که به‌عنوان یک

طرح کلان پژوهشی در دست انجام است و با توجه به مراجعاتی که وجود داشت، برآورد آن شد که به لحاظ مطلوبی دورتر، از امکانی که در دسترس است، چشم‌پوشی نشود. امید است که خطاها به دیده اغماض نگریسته، و مضامین به بوته نقد نهاده شود، باشد که بازتاب آن در اختیار ما قرار گیرد و بتواند در ویراست اصلی این آثار سودمند واقع گردد.

احمد پاکتچی

تهران ۹۰/۱۰/۲۰

پیشگفتار

«قرآن یک سفره‌ای است که انداخته شده است برای همه طبقات، یعنی یک زبانی دارد که این زبان هم زبان عامه مردم است و هم زبان فلاسفه و هم زبان عرفای اصطلاحی و هم زبان اهل معرفت به حسب واقع»^۱

این کتاب در حقیقت باز نویسی مباحث ارائه شده تحت عنوان «تاریخ تفسیر قرآن کریم» در مقطع کارشناسی گرایش علوم و قرآن حدیث می‌باشد که توسط استاد گرانقدر، دکتر احمد پاکچی که سال‌ها در این زمینه مطالعه و تحقیق داشته‌اند، ارائه شده است. استاد در این درس سعی کرده‌اند با روش معنادار کردن تاریخ وقایع و تحولاتی که در رابطه با قرآن کریم روی داده است و با نگرشی جدید و جامع وارد موضوع تفسیر شده و به معرفی مکاتب تفسیری بپردازند.

از جمله محسنات این کتاب که در کتب مشابه دیگر، کمتر بدان پرداخته شده است اینکه، استاد در خلال مباحث به معرفی جریان‌های سیاسی و اجتماعی در جهان اسلام پرداخته و با اشاره به ریشه‌های تاریخی و عوامل زمینه‌ساز در شکل‌گیری آنها، به بیان نقش و تأثیراتی که این جریان‌ها در رابطه با تفسیر قرآن کریم داشته، پرداخته‌اند.

این نگاه موجب می‌شود خواننده بتواند با نگاهی جامع و فرا تفسیری نسبت به تحولات جهان اسلام آشنا شود، چرا که قرآن کریم به عنوان آخرین کتاب آسمانی و معتبرترین منبع علم و دانش همواره در طول تاریخ مطرح بوده و نه تنها مسلمانان، بلکه عالمان ادیان دیگر نیز به کنکاش پیرامون آن پرداخته و می‌توان گفت اکثریت جریان‌های تاریخی حول محور قرآن بوده و یا به نحوی پای این کتاب مقدس را به میان کشیده‌اند.

مکاتیب تفسیری هر کدام برخاسته از فضای حاکم بر جهان اسلام و اقتضائات آن بوده و هدف آنها، پاسخگویی به گفتمان‌های موجود در جامعه خود بوده است، چه اینکه مخاطبان این تفاسیر در مرحله اول، عالمان و اندیشمندانی بودند که سعی داشتند برای تأیید و یا تکمیل عقاید و اجتهادات خود از قرآن استفاده کنند و در مرحله دوم، عموم مردم که به دنبال استخراج راه و رسم زندگی و بندگی از قرآن بودند و همه این نیازها در بستر تحولات تاریخی روی داده است و مفسران خود را موظف می‌دیدند که به این گفتمان‌ها پاسخ داده و نظر قرآن را بیان کنند.

درک این نکته که بررسی کامل و جامع تحولات تفسیری قرآن کریم بدون ملاحظه شرایط تاریخی جهان اسلام امکان‌پذیر نیست، مطلبی است که ثمره سال‌ها مطالعه و تحقیق استاد می‌باشد و به همین دلیل است که دانشجویان دانشگاه امام صادق علیه السلام خود را موظف به ثبت و ضبط مطالب ایشان می‌دانند و امید است این مطلب در پایان برای خواننده کتاب اثبات شود. در این کتاب تلاش شده است تا حتی المقدور مطالب، خلاصه شده و از مباحث حاشیه‌ای مطرح شده در کلاس تا جایی که به اصل بحث خدشه‌ای وارد نکند، پرهیز شود. همچنین در مواردی که احساس نیاز به توضیح بیشتر می‌شد، تتبع و تحقیقی توسط مصحح صورت گرفته و لذا کلیه پی‌نوشت‌ها از وی می‌باشد.

مطالب کتاب پس از اتمام، توسط استاد بازیینی و تا حدودی اصلاح شده و در نهایت موافقت خود را با انتشار آن اعلام کردند. همچنین شایسته

است از تلاش دوستانی که در انجمن دانشجویی هیأت زحمت پیاده‌سازی
و حروف چینی مطالب را کشیدند نیز تشکر شود که «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ
الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ»^۱.

و من الله التوفیق

محمد جانی‌پور

janipoor@isu.ac.ir